

Paraszt személyiségkutatás

Temperamentum vizsgálatok a csengelei tanyákon

Jelen soroknak célja a mai lélektani kutatások egyik módszerét, a személyiségkutatást¹ a magyar parasztságra alkalmazni. Vagyis olyan fogalmi hálót készíteni, amely alkalmas arra, hogy egy szempontból megvizsgálhassuk általa a parasztságot. A mai lélektani irodalom fokozódó tempóban termel személyiségkutatásról szóló könyveket, melyek közül azonban kettő sem egyezik meg módszer tekintetében. Ezért szükséges tehát a szakirodalomból kikeresni azt, amit a valósághoz való közeljutás szempontjából legmegfelelőbbnek tartunk, vagyis pontosan megfogalmazni azt a módszert, melyet kutatásainkban követünk. Továbbá az annyira heterogén magyar parasztság köréből egy csoportot a kifejtett módszerrel vizsgálni meg. Elegendő anyag alapján felderíthetők lennének azok a végső lelki sajátságok, melyek minden vidék magyar parasztjánál azonosként mutatkoznak, s melyeket kell csak helyi esetlegességeknek tekintenünk. Jelen tanulmány még egy további szűkítést tartalmaz. Amint az alábbiakból kitetszik, az össz-személyiségen belül különböző személyiségi körök (részstrukturák) különülnek el, melyek azonban egymással funkcionális egységgé szerveződnek. Jelenleg e körök egyikéről, a temperamentumról lesz szó. A kidolgozandó vizsgálati módszer illusztrálásául pedig a csengelei tanyacsoportot választottuk s úgy tervezzük, hogy az ezután következő személyiségi körök, mint jellem, értelmi képességek, stb. kidolgozandó vizsgálati módszerét is ugyancsak a csengelei tanyacsoportra való alkalmazással illusztráljuk.

1. MÓDSZER

Egyéni lelki különbségeket legelőször mint temperamentum-különbségeket ismertek. Hippokrates már az ókorban foglalkozott ezzel a kérdéssel és Galenus fogalmazásában hosszú évszázadokig uralkodtak a szangvinikus, kolerikus, melankolikus és flegmatikus temperamentum-kategóriák. A következő lépés Kant nevéhez fűző-

¹ Lásd: Magyarságtudomány I. 1. sz. megjelent problémafelvetést: Tomori Viola: Paraszttipológia vagy paraszttismeret.

dik, aki szintén négyfajta temperamentumot különböztet meg, mégpedig két érzelmi és két tevékeny temperamentumot. Ez a felfogás szintén igen hosszú ideig tartotta magát.² Azonban mindezekben a fogalmazásokban érzés és akaratjegyeket is soroltak a temperamentumjegyek közé, sőt legtöbbször temperamentum alatt az egész személyiséget értették. Az utolsó évtizedek lélektani kutatásai többé nem elégedtek meg az egyének egyszerű kategorizálásával, hanem a valóságot a maga tényleges gazdagságában törekedtek megismerni. Így vált szükségessé mindazon jegyek vizsgálata, melyek egy személyiség minél teljesebb megismeréséhez közelebb visznek. Viszont a külső viselkedési, érzékelési, akarat, értelmi, stb. jegyek egyre kimerítőbbé váló felsorolása szükségessé tette a szorosabban összetartozók elkülönítését, csoportosítását. Így tágult egyre az össz-személyiség ismeretének igényében a vizsgálandó sajátosságok köre s szűkült és tisztult egyuttal a temperamentum fogalma, mely ezután az összes jellegzetességeknek csak egy körét jelentette. Ma a régi fogalmazásból alig maradt valami, s Kant kategóriái is túl szűknek bizonyulnak. Mégis megmarad egy, ha nem is tartalmi mozzanatot. Ez a mozzanat a temperamentum konstitucionális,³ sőt biológiai determináltsága. Az ókor a test különböző nedveivel, Kant a vér minőségével kapcsolja össze a temperamentumot.

A mai kutatók közül Ewald tisztán biológiai alapon próbálja megközelíteni a temperamentumot. Legfőbb érdeme az, hogy így sikerült kimutatnia a jellem és a temperamentum különbözőségét. Definícióját a biotónusz fogalmára alapítja, mely szerinte az összes emberi sejtekben rejlő életenergia kvantitatív erejét jelenti. „Lelki életünknek a biotónuszra visszavezethető, az intenzitás és tempó kvantitatív emelkedni és süllyedni tudását, az életérzés hangulatával összekapcsolódva — nevezzük temperamentumnak.“ A jellem szintén biológiai alapú definíciója (Ewaldnál) jelenleg nem érdekel bennünket, de a jellem és temperamentum ilyen alapú szétválasztásának jogosultságára jellemző, hogy a pszichiatria ismeretbetegeket, melyek pl. a jellem abnormitása mellett egészséges temperamentumot engednek meg és viszont.⁴ Az Ewald-féle elmélet hibáit röviden és világosan érinti többek közt Hoffmann,⁵ ép ezért erre felesleges kitérnünk. Fontos számunkra a konstitucionális alap kidomborítása azért, mert feljogosít arra a reményre, hogy paraszti temperamentum sajátosságokat vizsgálva, a parasztlak legmélyebb lelki titkaiba pillanthatunk be. Mégpedig olyan lelki mélységekbe, melyek örökletesen határozatnak meg. Ez viszont azt jelenti, hogy ha a parasztlak egyének temperamentum sajátágaiban általános ha-

² A kérdés rövid tárgyalását lásd: Elsenhans: Lehrbuch der Psychologie, Tübingen, 1912. 55. §.

³ A konstitúció probléma rövid ismertetésére lásd: Várkonyi, Nevelés és gyakorlati lélektan. Cselekvés iskolája, III. 9—10.

⁴ Bővebbet: Pfahler: System der Typenlehren, Leipzig, 1929, 134. és következő o.

⁵ Hoffmann: Das Problem des Charakteraufbaus, Berlin, 1926. 44. és köv. o.

sonlóságokat sikerült kimutatnunk, akkor ezek a hasonlóságok már nemcsak az egyéni életen belül, azonos milióhatások következtében keletkező lelki sajátságok, hanem olyan hasonlóságok, melyek esetleg a parasztmilió hatásával magyarázhatók ugyan, amely hatások azonban az egyént nemcsak születése után, kívülről érik, hanem azokat már, mint szüleinek, őseinek legmélyebb lelki sajátjává vált milióhatásokat örökölte. Ilyenformán az összes, parasztmilióban élő egyéneket benső rokonságba kovácsoló, lényegszerinti örökletes hasonlóságáról beszélhetnénk.⁶

Minden, ma már nyilvánvaló, fogyatékosága ellenére sem lesz érdektelen Klages-nek, az annyira divatos és egyben hasznossá vált karakterológia elméletével foglalkoznunk.⁷ Természetesen itt is csak a temperamentumra vonatkozó rész érdekel bennünket, de éppen mivel Klages egyik legnagyobb fogyatékosága, hogy nála a személyiségjegyek még elkülönületlenül, homályosan egybefolyóznak, a temperamentumról adott fogalmazását önmagában ismertetni nem elegendő. Szerinte a karaktervonások (karakter alatt ő az egész személyiséget érti) két egymásközt összefüggő, de egymással rokonságba nem hozható csoportba oszlanak, mégpedig a törekvések és képességek csoportjára. A képességek adják a személyiség anyagát, a törekvések a felhasználási módot, irányt, vagyis a személyiség minőségét. (Ez pl. Ewaldnál hiányzik.) Ez a két csoport a személyiség két zónáját teszi, míg a harmadik zónába azok a személyiségjegyek tartoznak, amelyek viszonyokat fejeznek ki. Három ilyen viszonyt ismert Klages, melyek közül az egyiket nevezi temperamentumnak. Ez a viszony az akarat ingerelhetősége — mely szerinte nem külön tulajdonság, hanem az ösztönös hajtóerő és az ellenállóképesség viszonyát jelenti.⁸ Vagyis a két utóbbi vonás egyikének csekély intenzitása épúgy indokolhatja az azonos eredményt, mint a másik uralkodó jellege. Eltekintve attól, hogy az akarat bármilyen sajátossága már jellemvonás, kifogásolható az is, hogy miért éppen az akarat ingerelhetősége a komplexebb lelkitulajdonság, s vajjon nem lehetséges-e az ellenállóképességet a másik két tulajdonság viszonyából megmagyarázni. Úgy véljük, a lényeg jelen esetben nem annyira a sorrendi kérdésen múlik, hanem inkább a merev matematikai formulázás rejti magában a nehézséget. Kétségkívül érdekes, sőt mint elgondolás szép Klages felépítése, de nem hisszük, hogy a valóság ilyen általánosan érvényesnek vélt konstrukcióba merevíthető. Léteznek ugyan általános szabályszerűségek, ezeknek azonban hajlékonyaknak kell lenniök, ha igényt tar-

⁶ Természetesen itt világért sem gondolunk tartalmi hatások öröklésére, — hiszen az örökléstani kutatások ma már ennek a hipotézisnek a lehetőségét is kizárják, — ellenben rugalmas és tág keretek közt változható, de mégis csiraként formaadó szerkezeti sajátosságokra, mint lehetőségekre.

⁷ Klages: *Die Grundlagen der Charakterkunde*. Fünfte und sechste Aufl., Leipzig, 1928.

⁸ Willenserregbarkeit = $\frac{\text{Triebkraft}}{\text{Widerstand}}$ i. m. 113. o.

tanak arra, hogy az egyéni variációkban annyira gazdag élet segítségükkel, megcsonkítás nélkül, megragadható legyen. Egy igen lényeges mozzanat mindamellett helyesnek látszik Klages elméletében. Mégpedig a szerkezeti sajátosság kidomborítása. Vagyis, hogy nemcsak az egyes, tartalmi tulajdonságok (nála a személyiség anyaga) játszanak fontos szerepet, hanem azok egymáshoz való viszonya, az egész személyiség struktúrális felépítése is. Különösen fontos ez a szempont a temperamentum kérdésénél, mert épen a temperamentum-sajátosságok azok, melyek főként egyéb tartalmi tulajdonságokon, mint anyagon, formai jellegként nyilatkoznak meg.

Ha az előbb Ewaldnál a konstitucionális megalapozottságot szűrtük le, mint végső eredményt, itt viszont a struktúrális és formai jelleget, akkor a modern konstitúcióméletre gondolva — mely szerint a konstitúció funkcionális szerkezet s örökölni csak formai jelleget lehet — a két eredményt teljesen harmonikusnak találjuk.

Miután ezt a két, elméletileg fontos szempontot nyertük, a különböző többi definíció kritikai felsorolását nagyrészt megtaláljuk F. Baumgartennél,⁹ aki — úgy véljük — igen helyesen, s a felsorakoztatott szerzőktől már kiindulásában is eltérő módszert követ. Ugyanis minthogy mi egy egyén bármilyen jellegzetességéről beszélünk is, ez a jellegzetesség valamilyen külső megnyilatkozás képében adott számunkra. Ezért F. Baumgarten a mi valóság-, adottságismeretre törekvő tendenciánkkal megegyezően a megnyilatkozó karaktervonalasokból indul ki, s ezeket a rendszerint igen komplex vonásokat elemezve igyekszik a primérből lelki összetevőikig jutni. Sajnos, a regisztrált tulajdonságok csoportosítása és a temperamentum, jellem és össz-személyiség precíz elkülönítése még neki sem sikerült. A tulajdonságokból való kiindulást, mint a módszer első lépését azonban elfogadhatjuk. Mielőtt a temperamentum fogalmának végső tisztázására térnénk, röviden foglalkoznunk kell Kretschmerrel, aki épen a temperamentum-vizsgálatok terén legtöbbet alkotott.

Kretschmer immár közismert karakterológiája¹⁰ általános tipológiai szempontból erősen kifogásolható, mégpedig épen azért, mert neki sem sikerült az eddigiekben állandóan hangsúlyozott három fogalmat tisztázni. Definiálni is csak a jellemet definiálja, a temperamentumról pedig azt mondja, hogy az még egyelőre meghatározatlan fogalom.¹¹ Azonban ahogy Pfahler — a Kretschmer-féle elmélet kritikai továbbépítője — megjegyzi,¹² mindazok a jegyek, melyek alapján Kretschmer a ciklotim és szkizotim típusokat elkülöníti, majdnem kizárólagosan csak temperamentum-jegyek. Vagyis Kretschmer tulajdonképpen temperamentum különbségek alapján alkot tipológiát, ami az össz-személyiség szempontjából elméletét,

⁹ Baumgarten: Die Charaktereigenschaften. Bern, 1933.

¹⁰ Kretschmer: Körperbau und Charakter. Siebente und achte Auflage, Berlin, 1929.

¹¹ I. m. 226. o.

¹² Pfahler i. m. 162. o.

mint tipológiát, elfogadhatatlanná teszi, viszont temperamentumvizsgálat szempontjából felbecsülhetetlen értékűvé avatja. A Kretschmer-féle temperamentum fogalom szintén megőrzi a fentiekben ki-domborított konstitucionális, biológiai alapot, amennyiben bebizonyította, hogy a vér kémiai összetételével függ össze. Ugyanígy, legalább is megközelítőleg, megőrzi formai sajátosságát is, amennyiben szerinte csak az egyéb lelki minőségekre bír befolyással, mégpedig 1. az ingerek iránti általános érzékenység, 2. hangulat, 3. tempó és 4. pszichomotilitás képében. Ezek közül a jegycsoportok közül csak az elsőt nem tartjuk temperamentum-jegyek közé sorolhatónak, mert az ingerek iránti érzékenység külön képesség, nem pedig az egész lelkiéletet struktúráisan, legtágabb formaként alakító tényező.

Épen egy magyar pszichológusnál, Boda Istvánnál találkozunk újabban a temperamentum, jellem és össz-személyiség fogalmainak tisztázásával, aki a temperamentumot, mint „fiziológias konstitúciós determináltságú”¹³ és „az egyéni külső megnyilatkozás bizonyos jegyeinek valamely egységét”¹⁴ érti. Kretschmert véve alapul, Boda a temperamentum-jegyek három csoportját különbözteti meg, mégpedig energetikai, motorikus és hangulati jellegzetességek szerint. Boda definíciójából talán csak a „külső” jelzőt hagynánk el, mert hiszen épen az ő általa felsorolt temperamentum-jegyek sem csak a külső viselkedés formáját szabják meg. Igaz ugyan, hogy a belső lelki formát is megszabó temperamentum jellegzetességekre is azok külső megnyilatkozásából következtetünk. Lényegesnek tartjuk a temperamentum formaadó jellegét (kifelé és befelé lefolyó lelki történések formájára egyaránt gondolunk).

Ezek alapján a parasztok megfigyelése közben a következő kérdéscsoportokat tartottuk szem előtt:

1. Milyen életet *energia-gazdagságról* tesz tanulságot, akár testi, vagy lelki effektív erőmegnyilvánulás, akár a cselekvésvágy állandó életbentartása, vagy az esetleg szükséges nagyobb fokú regenerálódások képében.

2. Munkája, beszéde, reakciója s egyéb külső viselkedése ép-úgy, mint belső lelki történése, — pl. valami átértése, érzelmi folyamatai, stb. — milyen *tempóban* történnek.

3. Cselekedeteinek és belső lelki történéseinek tempója milyen *ritmus* szerint változik. Külső körülményekhez öntudatlanul alkalmazkodik-e, vagy pedig belső, esetleg indokolatlannak tetsző esetlegességek szabják meg azokat. Mutat-e egyáltalán ritmust, azaz szabályosságot a tempó változása.

4. Milyen az általános *pszichomotilitása*, vagyis általában élénk, mozgékony, kényelmes, „ideges”, feszült, stb.-e?

5. *Mozgásai* milyen *jellegzetességeket* mutatnak s természete-

¹³ Boda: Bevezető a lélektanba, Budapest, 1934. 151. o.

¹⁴ Boda: A személyiség végső biopszichés jegyei, M. Psychologiai Szemle, VII. 3—4.

sen folyóak, jól korreláltak-e, vagy károsan, tudatosan kontrolláltak.

6. Külön-külön testileg és lelkileg milyen a *fáradékonysága* s ezek egymásra milyen hatást gyakorolnak.

7. Milyen az általános *hangulati jellege* s ez a jelleg belső, konstitúciós alapú-e, vagy pedig külső okoktól függ.

A módszert tulajdonképpen ez a hét csoport jelenti, azonban hogy ezek mily módon figyelhetők meg s az eredmények hogy magyarázhatók, az már a kutatás gyakorlatát képezi. Erre nézve egy-két útmutatást a konkrét példa kidolgozása közben adunk. Hangsúlyozni kívánjuk azonban, hogy sem a módszer, sem a kutatás gyakorlatának elsajátítása nem biztosítja még a helyes eredményt, hanem csak a lehetőségét adja meg egy konkrét életkérdés tudományos megvilágításának. Léleknek, megértésnek, sőt szeretetnek kell hozzájárulnia, hogy a parasztlélek egész gazdagságát — mégpedig nemcsak mozaikszerűen, hanem a maga dinamikus egységében — felölelje a tudományos kutatás.

2. A CSENGELEI TANYÁK PARASZTSÁGA

Illusztráló példának a csengelei tanyák parasztságát választottuk. Aki kiszáll a Szegedtől 40 km-nyire fekvő csengelei vasúti állomáson, nyomát sem találja falunak, de még sűrűbb tanyacsoportosulásnak sem. A sűrűnálló városi házakhoz szokott szemét azonban még sok más meglepetés is várja, melyeket röviden abban foglalhatunk össze, hogy Csengelén még élő, s a mai változást egyelőre arig mutató parasztkultúrával találkozunk. Nem mindenben ugyan, hiszen a régi parasztkultúra képzőművészeti elemei ezen a vidéken csaknem teljesen hiányoznak. De a tanyaiak hiedelemvilága, világ-szemlélete, életmódja még csaknem érintetlenül a régi, öntörvényű parasztkultúrát tükrözi. Könnyű ennek a ténynek magyarázatát adni. Alig egy pár évtizeddel ezelőtt Csengele egész területe puszta volt. Az egész, — Szeged város tulajdonát képező — 12.500 holdnyi területen állat-, főként juhtenyésztés volt. Számadó juhászok s betyárok voltak a puszta urai, akik a fokozatos parcellázás folytán lassan földművelésre tértek át. Ma pásztorok és betyárok leszármazottai élnek szomszédos tanyákon s legfeljebb csak veszekedés közben emlegetik a régi foglalkozást — „tolvaj pásztornépség” és „tátorján betyárivadék”¹⁵ formájában. Az utolsó parcellázás 1922-ben volt, a szegedi Fogadalmi-templom javára. Ma 2500 lakos él ezen a területen, mint a Szeged tulajdonát képező homokos csengelei földek bérlői. Az utolsó bérleszállítás óta 1 hold, — búzában megszabott, de készpénzben fizetendő bére — átlag 16—18 P, s emellett föld-, ház-, útdó-, útpénz-, (külön-külön, jöllehet, csak nehezen járható homokos utak vannak), kereseti adó, 50 holdon felül jövedelmi adó s egyéb apróbb adó terheli a bérlőket. A rendszerint igen

¹⁵ Tátorján az ő nyelvükön „sárkánytól származót” jelent. A származás ezen lehetőségében egyesek még ma is komolyan hisznek.

O. János

Nyugodtabb, de ha haragszik káromkodik, tör, zúz. Mójával dolgozik, nem hirtelen. Nem szeret csendben ülni. Ügyesen mozog. Éber, csak testi fáradtság töri le. Mindent eltűr magában, csak mérgében beszél ki. Mindig jó kedvű, danol, füttyül

Jóska, felesége : Matild		Rozál, ura : Sándor		Péter, felesége : Mariska	
<p>Erős, folyton dolgozik. Tempós, Többnyire egyforma. Kicsit nehézkes. — Sosem nyugszik. Zárkózott. Jó kedvű volna, de a sok gond mindig nyomja.</p>	<p>Beteg, gyenge el van ereszkedve. Nagyon lassú. Ideges. Nehéz mozdulatú. — Mindig fáradt. Magában gondolkodik Nyomott kedélyű. Gyanakvó.</p>	<p>Szép, erős, gyors, mindenhova elérő. Ügyes mozdulatú. Csak testileg fárad, az esze mindig jár. Víg, dalolós.</p>	<p>n e m i s m e r e m</p>	<p>Nem túl erős, de szívós. Gyors. Mindig gyün-megy. Nem nyughatik. Zökkenve mozog. Hamar kirobban. Türelmetlen.</p>	<p>Csak »képesint« dolgozik, ha nem sürgős. Sebes beszédű a hadarásig. Csak okkal változik. Csöndes, nem víg »nem az a vér van benne«. Nyílt, makacs.</p>
Margitka, Gyurika		Sándor, Rózsika, János		Mariska, Józsika	

Az unokák még

Felesége : „Vittor“ néni.

Gyors, kapkodva szanaszét figyel. Higgadt, de rossz kedvében tör, zúz. Sűrög, forog, de ha nincs dolga, szeret kényelmeskedni. Anyáskodóan, biztonságosan mozog. Testi fáradtságát legyőzi, mindig éber. Úgy alszik, mint a nyúl a bokorban. Baját nem kiabálja ki, nem „csácsároz“. Haragtartó, ideges.

Mária, férje : Mihály		Fercsi, felesége : Agnes	Vityus, férje : József	Sándor
Éppen terhes volt s állítólag sokkal idegessebb és más mint rendesen.	Erős, lassú és biztos. Egyenletes. Nyugodt, »csigavér«. »Süendisznó természetű.« Tet-szelgő. Mindig jókedvű, de ha nincs haszon a munkán, bosszankodik. Élcelődő.	Bivalyerős, Lassú, szelid, »biztos természetű«, csak a szerelem forgatta ki. »Elkeverődött benne.« Alapos. Sulyos mozgású. Sosem fáradt. Kevés beszédű, lappangó érzésű. Mindig kedveskedő.	»Szép derék« lány. Dolgos. Szelid, de a szerelem őt is megrontotta. Kevés beszédű. — Titkon boldogtalan, de gyermekeivel mindig vidám.	Hirtelen, úgy dolgozik, majd megszakad. Mérgében még a könnye is potyog. »Sok szóból ért.« Mindent »kikurjant« »nyilt útra ereszt«. Jókedvű.
Mariska		János, Jóska, Zoli	Ilonka	

kialakulatlanok.

nagy, parlagon heverő tanyaudvarok (melyeken csaknem minde-
nütt a régi foglalkoztatásra emlékeztető 15—30 bürgét találunk)
körül elterülő homokos földeken közepes termés idején 3—5 q ga-
bana terem, nagy szárazság idején azonban a gyenge földek még a
vetőmagot is alig adják vissza. Eladásra ebből tehát alig valami
jut, pénzforrásul inkább a nagy udvaron folyó aprójószág- és disz-
nótenyésztés szolgál. Szűkös időben azonban a takarmány hiánya
s az értékesítő piac távolsága nagyon leveri a rideg jószág árát, a
hízalást pedig ugyancsak a takarmány hiánya gátolja. Pénz tehát
nincs, Félegyháza, Szeged messze vannak, így érthető, hogy a 9—10
éves gyermekek közt nem egy akad, aki nemhogy várost, de még
falut sem látott soha. Ujságot nagyon kevesen hordatnak, s az is-
kola hatása is még csak ezután lesz észrevehető. 25 év körüli asz-
szonyok közt még gyakran találni analfabétát. Elkülönültségük te-
hát még ma is csaknem „mintaszerű“ lévén, a város hatása még
csak most kezd beszivárogni, a régi pásztor- és betyár-tradíciók vi-
szont annál elevebben élnek. Bár a városi kultúra igénye már
többekben ébredzik, de ezek, igényeikkel a végtelen homoktenge-
ren elszórt apró tanyaikon tehetetlenek, a haladás iránt érzett
vágyukat úgy vélik kielégíteni, hogy beköltöznek a városba. Itt
azonban naív várakozásukban csalódva, visszavágynak a tanyaára.
Az azonban akkorra már rég megkaparintották a kintmaradoftak
éhes kezei. Mert az egyke is csak most kezdi itt-ott felütni a fejét,
mint a lopakodva növő városi hatás egyik előfutárja. Az 50 év kö-
rűli szülők családjában még 10—12—15 gyermek van, de a 20 és
30 év közötti fiataloknál is még 4—5 gyermek az átlag. Legalábbis
ennyi születik, bár ezeknek kb. csak 50 százaléka marad életben.
A csecsemők legnagyobb ellensége a bélhurut. Az 5—6 éves gyer-
mekeknél nyaranként a vérhas, a felnőttek közt a tüdővész szedi
áldozatait. A 30 év körüli asszonyok közt viszont nem egyszer az
5—6 szülés után, a gyermekáldás megelőzése, tiltott mütét követ-
keztében beállott szomorú halál jelenti a végzetet. Épen e sorok
írójának kinttartózkodása közben fogták el a tiltott mütétek egyik
főmesterét s ezzel az eseménnyel kapcsolatban a megrázó tragé-
diák sorozata éledt fel a tanyaiak emlékében. Csak január óta há-
rom szerencsétlen asszony lelte ilyen úton halálát. Ezek a szomorú
esetek azonban csak lassan derülnek ki. Az első benyomás egy régi
törvények szerint igazodó, kollektív paraszt életet tár elénk. Há-
zaikat is, de gazdasági épületeiket még csaknem kizárólagosan ma-
guk építik. A sövénykerítést s a kezdetleges nyárikonyhát (régii pász-
torszóval) cserénynek, illetve enyhely-nek nevezik. Hatalmas régi
famoszarakban török a mákot, aprójószágának a kukoricát s ugyan-
ilyen alakú köpűben készül az írósvaj. Kemencéiket maguk rakják
s a hosszúnyelű szénvonó, mellyel a „kemence“ fűtések a per-
nyét kihúzzák, még teljesen megőrizte régi formáját. A kemence
szája mellett álló katlanon lévő nagy üst vízbe mártogatják, hogy
fából készült szerszám meg ne gyulladjon. Jó időben az udvar gye-
pén esznek, nagy karéjban körülülve a közös tálat. Evőeszközeik:

pléhkanál és bicska s az utóbbit mindenki állandóan magánál hordja. Ebéd után a szalmakazal árnyékában dülnek rövid pihe-nőre s a gyermekek unszolására régi, de köztük ma is élő paraszt-meséket mondanak a férfiak, csak úgy, mint este. A felnőttek kevés kivétellel a szabadban alusznak, gyermekeik pedig a tehén- vagy lóistállóban. Csak eső elől menekül a gazda feleségével a „ház“-ba (szoba), de akkor sem az ágyban alusznak, hanem mindketten a férfi földreterített subáján. Csaknem mindig a férfiak mesélnek, s különösen fiatal házassoknál a férfi kedveskedése, hogy mesével altatja el feleségét. A házasság különben, főként újabban, az esetek nagyobb százalékában csak az első gyerek születésekor ölt törvényt formákat. De a törvényes formák nélküli együttélés is szinte természetes, különösen az első, özvegyiséggel végződött házasság után. Szóbeszéd inkább csak akkor keletkezik, ha a legény nem él együtt a leánnyal, vagy elhagyja.

Házi iparuk, faragásaik, sajátos népviseletük nincs. De mese- és hiedelemviláguk annál gazdagabb. Három „bibájos“ asszony él a csengelei tanyákon, kik közül az egyik a szerelmi babonákhoz ért, a másik gyógyítani tud, míg a harmadik a legveszélyesebb, mert az csak rontani szokott. A valóságban az első kettő tényleg új bizonyos mágikus praktikákat, a harmadik azonban közmegejtésben, s teljes elszigeteltségben él s teljesen ártatlannak bizonyult. Egészséges, talán a többinél egy kicsikét józanabb, s ügyesebb parasztasszony. Pedig szegényt még meg is szokták verni s néha igen súlyosan. Hiszen még a fiatal férfiak is hisznek a szegény Kocoginé „bibájosságában“ s a gyermekek és asszonyok pedig egész természetességgel beszélnek arról, mikor s mért változott szalmaszállá, vagy fekete macskává.

El kellett ezeket az adatokat mondanunk, mert meggyőződésünk, hogy csak az egész közösség minden életfunkcióját ismerve érthetünk meg olyan részletkérdéseket is, mint a fenti körülmények közt kialakult temperamentum. Különösen, ha olyan közösségről van szó, mely még ennyire a globális élet formái közt él s amelynél éppen elszigeteltségük következtében minden életfunkció olyannyira fontos szerephez jut. Ahol a legjelentéktelenebbnek látszó élettény, mint pl. egy tehén átmenti étvágytalansága, a tanya, sőt a szomszédos tanya gazdasági és hiedelemvilága egyaránt olyan szervesen beleszövődik, mint azt a fentiek sejtetni engedik. Az érdekes illusztráló példák kínálkozó tömegétől, sajnos, el kell tekintenünk.

3. EREDMÉNYEK

Közöljük egy kiterjedt parasztcsalád temperamentumrajzát azokkal a szavakkal, melyekkel ők azt jellemezték. (I. táblázat.) Ezen példa során azért nem zártuk ki a család nem vérszerinti tagjait sem, mert hiszen egy ilyen tanulmány keretében amúgy sem érthetjük az átöröklés bonyolult s külön vizsgálatot igénylő kér-

dését, — hanem pusztán egy tetszőlegesen kiragadott embercsoport bemutatása volt a célunk. Messzemenő következtetéseket sem vonhatunk le e példa alapján, de annyit máris láthatunk, hogy a parasztnak temperamentuma az egyéni variációk igen gazdag tárházát mutatja. Ehhez a példához hasonló több példa s a fent leírt megfigyelések eredményeinek részletezése után mégis módunkban lesz a vizsgált közösségre nézve némi átfogóbb következtetést levonni.

1. Főlényes testierő, csaknem általános szabály ezeknél a parasztnaknál is, amely szabályt, szinte kivétel nélkül, csak a betegség töri meg. A nyers izomerő természetesen elsősorban a férfiak sajátja, nagy *energiabőségről* azonban férfiaknál és nőknél egyaránt beszélhetünk. Energiabőségre leggyakrabban a „magabíró“, „nagyvérű“, „nagyéletű“, „naturás“ jelzőket, továbbá a „virtus ember“, „kakas ember“, „vér van benne“ kifejezéseket alkalmazzák. Mindezeket többnyire minden nekik szimpatikus emberre elmondják, s csak a betegeket vagy öregeket illetik „nyűtt“, „elszánakozott“, „elereszkedett“ jelzőkkel. Már a szavaknak ilyen éles két kategóriába oszlása is bizonyítja, mily fontos szerepet játszik a parasztnak életében az erő, energiagazdagság, mely azonban korántsem merül ki a testi erőmegnyilvánulásokban. Lelkierőről azonban éppen a szó szentimentális, városi elkoptatottsága folytán csak óvatosan s a szó ilyen értelmezésének kizárása után beszélhetünk. Míg a parasztnak testi erejét foglalkozásuk fejlesztette ki, benső energiájuk gazdagsága kemény sorsuk következtében fejlődött s legegyszerűbben életigénységnek, vitalitásnak nevezhető. Egyben ezen életigénységnek szívóssága mellett is, sorsuk elviselése a legnagyobb bizonyíték. Ott, ahol bélhurut, vérhas, tüdővész pusztít, ahol a kisgyermek egész nap nyakig mocskokban, az állatokkal hancurozva, földön játszanak, esznek; piszkos kézzel és légseregtől ellepve; ahol a felnőttek sokszor napokig nem esznek főtt ételt, jó esetben napi 4—5 órát alusznak; egész napjukat gondban és munkában töltik, pénz hiányában minden kulturális igénytől távolesnek, s mégis — az egészséges emberek szaporodnak s esténként, a robot után, a mesék világában nyernek kárpótlást — nem kételkedhetünk a belső vitalitás legyőzhetetlen erejében. S ugyanígy az agyonterhelt s évről-évre csőd szélén álló bérlők egy-egy szomorú árverés alkalmával megmutatkozó kiábrándíthatatlan földéhségének antinomiáját is csak a minden logikát felülmuló irracionálisan nagy életigénység oldhatja fel.

2. Munkatempójuk és pszichikus *tempójuk* első pillanatra érdekes ellentéteket mutat. Munkatempójuk rendszerint nem annyira egyéni variációk, hanem a munka természeté szerint változik. Ezt mutatják kedvelt szavaik „módjával“, „tempósan“, „képesint“, „arányosan“ stb., melyek mind viszonylagosságokat, nem pedig állandó sebességet jelentenek. Az alkalmosabba viselkedésmód érdekes példája, ahogy akár lassú, akár gyors munka vagy beszéd közben, mihelyt a látóköron belül valami a gazdasági állománnyal, fő-

ként az állatokkal váratlanul történik, szinte reflexszerűen azonnal beáll a reakció. (Libák tilosba mennek, egy kikötött állat elszabadul, a juhok megijednek valamitől, stb.) Mintha a milió dróton rángatná a parasztokat. Ezzel szemben általános (a közvetlen tenni-valóval, a termelési munkával nem összefüggő) értelmi és érzelmi reakciójuk többnyire lassú. Egy-egy elvetett szó, vagy szokatlan cselekedet néha napokig perszeverál s csak nagykesőn bukkan fel a megfelelő reakció. Ez e jelenség egyébként még bővebb tárgyalást kíván a parasztok érzelmi, akarati és értelmi életének vizsgálatánál. Viszont érdekes ez a jelenség azért, mert talán egyik legélesebb ellentét a primitív ember, vagy gyermek és a parasztok közt. Míg Werner¹⁶ szerint a primitív ember és a gyermek a szokatlan és váratlan ingerekre hangosan, élénk mozgással reagál, addig a vizsgált parasztok alig árulnak el meglepetést, pl. akár e sorok írójának megjelenése, akár más váratlan vendég érkezése, vagy az addig soha nem látott pszichológiai műszerek előkerülése alkalmával. Mindamellet, hogy későbbi vallomások szerint mindezek az események igen nagy szenzációt jelentettek s élénk, bár jól leplezett érdeklődést váltottak ki.

Mégis, mindezek a tempóbeli ellentétek feloldhatók a paraszti élet legfontosabb funkcióján keresztül. Ez a funkció — a termelés — megszabja a paraszt és milióje viszonyát.¹⁷ Ez a viszony a paraszt részéről a teljes bennelevésben, egybenöttségben fejeződött ki a régi parasztkulturában s a csengelei tanyákon ebben fejeződik ki még ma is. Itt tehát nem annyira az egyén szabja meg a tempót, hanem benneélve munkájában, önkénytelenül annak szükségleteihez igazodik, s szinte összenőve vele, csak végrehajtja azokat a feladatokat, melyek a szituációból önként adódnak. Viszont ha egyéniségét, mint önálló külön világot éri valamely inger, ennek az ingernek előbb le kell győznie a globálisan érzett egész természet parancsoló ingereit s csak lassan, egyre mélyebbre szívódva, alkalomadtán az egyéni felszabadulás pillanataiban törhet ki.

3. A fenti szempont szolgáltatja a kulcsot a parasztlelet ritmusának megértéséhez is. Önmagában definiálható ritmusról ismét nem beszélhetünk, csak a természet rendjéhez viszonyítva. Az, amit egy más helyen a polaritás törvényének nevezünk, teljes élességében érvényes itt is, habár külsőségeiben, mint öltözködés, lakás, étkezés, modor, stb. kevésbé szembetűnő. Ennek oka az, hogy tanyákon élő embereknél az ünnepnapokon felszabaduló önérvényesítési tendencia nem annyira külső reprezentálásban nyilvánul meg, hiszen nincs olyan nagy közösség, amely ezt honorálná, mint pl. faluhelyen; továbbá tanyahelyen számottevőbb az állattenyésztés, ami az ünnepnapok munkátlanságát csökkenti. A munka tehát még nagyobb úr, s a spontán felszabadult viselkedés többnyire csak rob-

¹⁶ Werner: *Entwicklungspsychologie*, Leipzig, 1933, zweite Auflage.

¹⁷ A kérdés részletes tárgyalását lásd: Tomori Viola: *A parasztság szemléletének alakulása*, Szeged, 1935. Szegedi Fialok Műv. Kollégiuma.

banásszerűen szerez érvényt a parasztek önérvényesítő tendenciájának. Ilyen robbanásszerű felszabadulást különösen kétféle alkalom szolgáltat. Az egyik a veszteségnek, kárnak olymértű halmozódása, melyet a rendszerint némán tűró parasztek már nem tud elviselni, vagyis midőn a fájdalom már annyira halmozódik, hogy az egészséges élet csak hirtelen kitörésében vezetheti le a már-már veszélyessé váló lelki feszültséget. Ilyenkor történik meg, hogy sokszor évekig együttélő, s látszólag békeeségesen tűró emberek egy szóra kirobbanva, a másik minden titokban észrevett bűnét keserű epeként kiöntik s jóvátehetetlen cselekedetekre ragadtatják magukat. Legtöbbször ez a magyarázata a városi ember szemében sokszor indokolatlannak látszó parasztttragédiáknak, melyekről azt vélik, hogy egy kis higgadt felülemelkedéssel, racionálisan, elkerülhető lett volna. Pedig nem így van, mert ezeknél a kitöréseknél nem a kiváltók a lényeges, hanem mivel a parasztek, amíg csak lehet, nem reagálja le a mindennapok egyéni sérelmeit, így azok állandóan perszeverálnak benne, egy-egy kitörésnél az egész titkos feszültség nyer felszabadulást. Ugyanehhez hasonló, csak kisebb méretű kirobbanás a káromkodás is. Ilyenkor a parasztek a keserű káromkodást kiváltó okkal szemben érzett tehetetlenségét kompenzálja azzal, hogy a számára elképzelhető legnagyobb hatalmak büntetését, vagy az ő világában szereplő legégetőbb szégyent kívánja dühének tárgyára. (Gondoljunk a káromkodások szövegére, melyek mind a két változatot mutatják.) A felszabadulás másik formája az ittasság. A külvilág hatalma ilyenkor épenúgy megszűnik s a munka szolgálatába rendelt minden energia, csak a racionális korlátokat is túllépő öndokumentáció szolgálatába áll. A csengelei csárdákban igen gyakoriak az ilyen önkárpótlásból táplálkozó, vagy egymás feletti kitűnnyvágyásból származó halálosvégű bicskázások. Ahogy a csengeleiek mindezt egyszerűen kifejezik „kekkbül ölte meg“, vagy „gálántabb, jobban kitudi magát tartani, azér' is mögveri“. A lappangó feszültségre s hirtelen kitörésekre jellemzőek: „villanyos“, „hirtelen“, „szilaj“, „ideges“ szavaik, melyek közül az utóbbit a városban sem hallani olyan gyakran, mint ezek közt a „nyugodt“ parasztek között.

A ritmus tehát egyrészt pontosan a munkának megfelelő hatásokhoz, ingerekhez igazodó folytonosságot mutat, de ezt a símán gördülő vonalat kisebb-nagyobb, éles zökkenők, ugrások szakítják meg.

4. Általános mozgékonyaságukra ismét jó útbaigazítást nyujtanak, ezúttal szép számmal idevágó szavaik, melyek élesen elkülönülő két értékelő kategóriára bomlásukkal mutatják a parasztnormának megfelelő s az attól eltérő, az elítélendő, jelleget. Mindezek a szavak a szorgalmas és lusta — parasztszempontról olyannyira fontos értékelés — fogalmaira vonatkoznak, mint „hajtós“, „sokáig fújja a levest“, „hasára esik a dolog“, „elcsapja a hasát a dolog“, „lemarad, mint a borraivaló“, „nem bánja, ha az Isten meghal, csak vasárnap ne temessék“, „sósvérű“, „kialudná a tehénből a borjút“,

„nem bánná, ha soha meg nem virradna“, „tedd ide, tedd oda embőr“, — ezzel szemben a dolgos emberekre „húzó“, „dógos“, „ipar embőr“ (iparkodó), „nem szorul más tallójára“, „megtalálja száját a kanállal“, „nem eszik le ez elől az epret“, „arányosan csak gyüszméköl“ (folyton jön-megy), „eleven“, „mindenhova elér“ stb. Ebből is látszik már, hogy a normális parasztélet mozgékony, dolgos, nyugtalan. De ez a mozgékonyosság nemcsak külső tevékenységükben, munkájukban nyilvánul meg, hanem egész dinamikus beállítódottságú lelkiéletükben is. Beszédjükön is az tükröződik. Így nem azt kérdik: hogy tetszik itt, hanem „hogyan fogja a kisasszonyt a hely“, nem bérelnek, hanem „fölfognak egy kis földet“, a gyermekek nem bepiszkolják, hanem „elkeverik a ruhájukat“, az anya nem nógatja a fiát, hanem „rajta tarti a nyelvit“, nem felébrednek, hanem „földreznak“ s a példák minduntalan születő nagy tömege. Mindez természetesen következik mindennapi életük törvényeiből, melyek közül a szorgalom a legfontosabb.

5. Speciális mozgásjellegzetességükről általános képet adni igen nehéz. Elsősorban, mivel itt a megfigyelés legkevésbé nyújthat természetes képet, hiszen még a városi, tehát nagyobb társadalmi élethez szokott embereknél is sokszor feszélyezőleg hat a környezet, vagy idegen jelenléte. Még fokozottabban érvényes ez a parasztoakra. U. i. a spontán folyó, ú. n. gömbölyű, korrelált mozgás s a kínosan feszélyezett szegletes mozgás közt épen az a különbség, hogy az egyik öntudatlanul az idegrendszer piramidális sejtjei által előidézett reflexmozgásként tekinthető, míg a másik, az ú. n. extrapiramidális mozgás már tudatosan kontrollált, szándékolt mozdulatokból tevődik össze. Márpedig, ha egy paraszt, aki azelőtt sohasem ügyelt arra, hogy hová tegye kezét, vagy lábát, mihelyt tudatára ébred annak, hogy figyelik — különösen, ha megfigyelő előtt jó színben akar feltűnni — rögtön ügyelni fog mozdulataira s épen ez az óvatosság szakítja meg mozdulatainak esetleg természetes bájjal bíró spontaneitását. Míg más esetben ez a tudatos kontroll, illetve reprezentáló szándék elleplezheti ugyan az *illető* paraszt valódi egyéniségét, de a felöltözött magaviselet épen azt domborítja ki, ami a paraszt előtt, mint ideál lebeg — vagyis lényegileg egy konkrét paraszt helyett épen a lényegét mutató, stilizált parasztot szemlélhetünk, — addig a mozgásjellegzetességek épen a fentemlített idegrendszeri sajátosság következtében polárison változnak át. Itt csak kevés útmutatást nyújtanak ezen a területen amúgy is csekély variációval rendelkező szavaik. Általában csak ügyes és ügyetlen jelzőkkel illetik egymást, s ritkábban mondják, hogy valaki olyan, mintha fából lenne a keze, vagy pedig elismerőleg, hogy „olyan ügyes, ha az égből leejtik is, talpraesik“. Az általános „ügyes“, és „ügyetlen“ mozgások mellett mindkét oldalon a bizonyító példák tömegét sorakoztathatnánk fel. Így az asszonyok téstagyúrás, főzés közbeni ügyes kezefogása, vagy az a csaknem minden férfi birtokában levő, találó mozdulat, mellyel „birgefejtés“ közben egymásután, biztos kézzel kapják el a megfejendő birgék jobb hátsó-

lábát, vagy sok más apró, a termelési munka közben adódó adekvát mozdulat. Ezzel szemben áll: a bál kezdeti hangulatában a fiúk és lányok félszeg, kívánczó, de a közömböst tettető magaviselete, s általában a rendkívüli alkalmak első perceiben uralkodó aránytalanul nagy feszélyezettség. Mintha a munka a századok folyamán magához idomította volna a parasztok mozdulatait, mihelyt azonban egyéni életük során kerül döntő lépésre a sor, mintha a járatlanság és bontakozni kezdő öntudat feszélyezné szabad mozgásaikat.

6. A műszerrel vizsgált fáradékonysági görbék általában egyenes, nehezen fáradó *fizikai* erőről tesznek tanuságot. Ideges, kapkodó görbét csak egyetlen asszonynál találtunk. Minthogy azonban műszerrel való mérésre csak munka után, fáradt embereknél kerülhetett a sor, ezekből az eredményekből nem sok látszik. Mindamellett, hogy érdemes volna exakt kísérleti úton épen a fáradékonyságot részletesen vizsgálni. Egyrészt, mert egyszerű eszközzel könnyen mérhető, másrészt pedig mivel a fáradékonyság konstitucionális gyökerű, az itt nyerhető hasonlóságok tehát már örökletes, vagyis legbensőbb lényegszerinti hasonlóságok lennének, ami viszont azt jelentené, hogy az évszázadokon át követett s a természet, évszakok szabta váltakozásokhoz alkalmazkodó munka, ősről utódra átvihető milióhatásokat idézett elő. Ez azonban egyelőre hipotézis, mely a megfigyelésekből valószínűnek látszik ugyan, exakt igazolása azonban különálló vizsgálatot igényel. Egészséges parasztoknál a fizikai fáradékonyság mindenesetre igen csekély s különösen a fiataloknál a testi fáradékonyság hullámvonalát kis fáziseltolással hamarosan követi a pszichikus fáradtság is. Azonban különösen öregeknél, de nem ritkán fiataloknál is, épen a testi fáradtság s pihenő óráiban törnek elő az egész nap perszeveráló, de az uralkodó munka következtében tudatba törni nem tudó gondok, melyek lelki éberséget, nyugtalanságot idéznek elő. Teljes lelki elpihenést, különösen felnőtt korban már alig tapasztalni, még éjjel is úgy alusznak, „mint a nyúl a bokorban“.

7. Talán épen a hangulati jelleg adja a leghűbb képet a parasztok adekvát, öntudatlanul természetes, milióhoz való alkalmazkodása s emellett mégis — bár sokszor csak lappangóan — önálló független személyiségének viszonyáról. Általánosan uralkodó hangulati jellege kevés egyénnek van köztük, hangulatuk legtöbbször a milió ingereinek hűséges tükrözője. Ha jó a termés, szép csikó születik, a juhok sok gyapjut adnak — általában emelkedett a hangulat, tervezgetés, optimizmus uralkodik. Viszont ha nagy a szárazság, drága a takarmány, étvágytalan a tehén, megdöglik egy hízó — az egész tanya levert és épen mivel a természeti csapások le-reagálhatatlanok, ezek az események nemcsak múló elkeseredést, hanem határozott hangulati depressziót, pesszimizmust váltanak ki. Ezzel az ingernek megfelelő, s abból úgyszólván kiszámítható hangulati hullámzással szemben, melyről ők azt mondják, hogy „csak okkal váltodzik“ s mely mindig a termelő munkával kapcsolatos — az egyéni élet kiszámíthatatlan ambivalenciákkal van tele. Frappáns

példa erre szerelmi életük, mely a hallott esetek úgyszólván egész tömegét tekintve, csak a legritkábban nem jelent rázkódtatást és tragikum nélküli egymásratalálást. A legszelidebb gyermekek egyszerre ok nélkül gyűlölettől izzóakká, érthetetlenekké válnak. A legtöbb esetben a fiú vagy lány megszökik hazulról s csak az első gyermek születése hozza meg a szülők beleegyezését s a törvényes egybekelést. Halálos szerelem és izzó gyűlölet úgyszólván együtt járnak. Ugyanez tapasztalható a barátság terén is. Érthetetlen semmiségekért képesek bicskára menni. Vagy pedig a közhelyé vált sírvavigadás, melyben néha a legnyomottabb reménytelenség oldódik fel, ellentétes hangos eufóriában. Mindezeknél a példáknál nem az érzelmi tartalom érdekel jelenleg bennünket, ez egy későbbi vizsgálat tárgyát teszi, hanem pusztán az intim egyéni élet hangulati komplexitása, az ambivalens érzelmek szétválaszthatatlan keveredése. A szerelemnél ez talán azzal magyarázható, hogy a parasztnak igen sokszor ez jelenti küzdelmes életében az egyetlen gyönyörűséget s így közelebb van az elvesztése miatt való aggodalom s lehetetlen a higgadt felülrölszemlézés. Ez viszont a legpriméresebb érzelmek differenciálatlan gomolyagát ébreszti fel. De ugyanilyen komplex, le nem higgadt feszültség jellemzi minden más, az egyéniség mélyebb rétegeit érintő hangulati állapotukat.

Összefoglalva: úgy véljük, a természet uralmának alárendelt kényszerű, de öntudatlan, adekvát alkalmazkodás és az ezért titkos feszültséget okozó, csak ritkán kirobbanható spontán személyiség állandó küzdelmében találhatjuk meg a parasztemperamentum kulcsát. Egyfelől a tempó, ritmus, pszichomotilitás, fáradékonyság, hangulat csaknem tisztán ciklotim hullámozása, a munka egyén felett álló törvényeiből származó ingereire való adekvát reakció, másfelől a primér önérvényesítés lappangó feszültsége s az ebből származó, ugyanígy csaknem tisztán szkizotim ambivalencia, mint az életritmus hirtelen szakadásai, zökkenőt, az energia poláris kitörései, a szeszélyes, kiszámíthatatlan hangulati változások. A beteljesülésben legkollektívabb, de vágyaiban legindividuálisabb paraszti élet küzdelme.

Tomori Viola